

Sanıka Muzur Bavayi Sere

Qesê-veri

İngiliz L. Molyneux Seel, serra hazar u new se u des u zu de (1911), asmanê amnana wertiyê, amnana pêyene u payıza vîrene de, nêjdiyê dı asmi Dêsim de fetelino. Çıke diyo u çıke hesno, serra hazar u new se u des u çar de (1914) eve namê “A Journey In Dersim” ra, “The Geographical Journal” de, Londra de neşir keno. Dr. Suat Akgüli, kıtavê xo “Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında DERSİM” de na nusne (makale) çarnove Tırki u tey veto. Dr. Suat Akgül vano, na çarnayıs de Dr. Nevzat Adili xêyle phoşti dê mı. Tırki çarnaene de nusne, hetê wendişi ra zaf rındek niyo. Hama mı, nusnê dey çıturi ke çarniyo Tırki, hini guret u na nusnê de pia neşir konu. Na sanıka ke nusnê de vêrena ra, kıtav de pelganê 98 u 99 de nuşiya. Na nusne u çarnayısê xo, kıtavê S. Cengiziyo ke namê “Kırmanclar, Kızılbaşlar ve Zazalar” u ra vejıyo, sono ro jüvini; jê jüviniyê.

L. Molyneux Seeli, na sanıke kami ra gos da? Çı hêf ke çımê xo beli niyo. Hama hini aseno ke, wo na sanıke serê xeyle guriyo u zonê xo İngiliz ki ra nusna. Ez hini guman konu ke na sanıka ke, 1911 de qeyd kerda u 1914 de ki neşir biya, hetê neşir kerdene ra tewr khana xuya. Tavi ke, na sanıke eve qesey kerdene ra rew ra vajiya u ama wo taw. Hama wuncia ki hetê tarixi ra qimetê na neşir biyaene esta u gırsa.

Sanıka Muzur Bavayi, ca ve ca, fek ve fek zovina qesey biya, na serranê pêyenu de ki nuşiya. Hama ni nusneyi, zaferi jüvini nêcênê. Zafê tenu jüvini ra kopya kerda hama, kami ra gureta, kami ra gos da, çımeyi nê dê. Coka na sanıke sere, tayê ğeletiye u mısavrê bêluzumi benê. Guman konu ke, na nusne, tayê çi keno zalal.

Ma ke sanıke eve tiqet wende ninu vineme:

Muzur, Aşıra Topuzu ra, lazê pilê aşirewo. Namê pilê aşire Seydeseno. Muzuri, ere ci piyaena piyê xo ke ferq kerda, herediyo, şıyo Dewa Pile de lewê Ali Heyder Ağayi de biyo şiane (şüane). Ali Heyder Ağa, Kerbela ra peyser amo, kırameta Muzuri vejıya werte. Naê sere Muzur tereqiyo, (sır biyo).

Yita de vajine ke, na sanike ve sanika Duzgın Bavayı ra şıye rê jüvini. Duzgın Bava, pi ke kırameta dey diya, tereqıyo, Muzur Bava ki Ağayê xo ke kırameta dey kerda eskera tereqıyo.

Sanika Muzur Bavayı de namê dewa Topuze u Dewa Pile vêrenê ra. Ni dewi nıka ki estê, nejdiyê çımanê Muzur Bavayı de rê. Muzur Bava, Hesên Ağa, Ali Heyder Ağa saa ke, raştikêni biyê, hini nuşiyê. Hama Duzgın u pi ya ki apê xo Khures, raştikeni ra jêde ğeyal biyê, hini asenê.

Kerbela ya ki Kabe (Mekke)

Sanike ke waniye, vinino ke, cao ke L. Molyneux Seeli cı ra vato “hac” wuza Meka (Mekke) niya, hama Kerbelawo. Tayê vanê ke, Dêsmiji “hac nêsonê.” Yita de kêmiye esta, Dêsmiji kamiji hac nêsonê? Nêsonê Meka (Kabe) hama sonê Kerbela, mezela İmam Wuşêni. L. Molyneux Seel, nêvano şıyo Kabe, vano şıyo Kerbela. Kırmancki (Zazaki) yê Dêsimi de “hac” zaf nêvajino (nêvacino), hurênda dey de vanê “şıyo/a jiare” ya ki “jiare kerdo” (jiare kerdene). Kerbala şıyaene, zu Dêsmiji rê serefo de berzo. Hama na mesela de çiyê ğeletiti sere nino were.

Peyniya sanike de nusnoğ L. Molyneux Seel, nia nusneno: Daasê se serre ra têpa Sayê de İrani (Acemi) ni çımê jiargi, jiare kerdi. Qavo ke Muzur Bavayı de pia biyo vindi, seweta vinitena yi, tayê cay day kımıtene. Peydena na qav di u tey berd. “No qav Muza Terani (Tahrani) de ro.” Hiya? Raşti, qavo nianen esto? Raşti, Muza Tahrani de ro? Na sanike sere vinitene karo do bino!

M. Tornêğeyali

SANIKA MUZUR BAVAYİ

L. Molyneux Seel

Qelfe: I

Aşira Topuzu¹ ra Seydesen² Ağa beno. Seydesen Ağa pılanê aşire ra biyo. Lazê de xo biyo, namê xo Muzur biyo. Muzuri, miyanê piyê xo rê şüanêni kerda. Piyê xo nêwazeno hama Muzur, Zımıstan de, waxto ke koyi vorê ra mimitayi biyê, suriya miyu beno ko. Ko de çirayneno, tim mird ano çê. Piyê Muzuri, eve merex rozê, erê lazê xo piyino. Vineno ke: Muzur, ko de, wuşira xo ra dano lizganê vorınu rê, velg rışino, mi wenê. Muzur, wo taw ferq keno ke, piyê xo ere cı piyino. Heredino, miyo ca verdano, sono.

Qelfê: II

Muzur, piyê xo ra birino ra, tekmeno sono, Dewa Pile de vejino. Dewa Pile de, sono çê Ali Heyder Ağayi. Ali Heyder Ağayi rê beno şüane. Serra bine Ali Heyder Ağa, seveta jiare kerdene şıyo Kerbela. Rozê, Kerbela de canê xo hewla ğunceno. Hewlawa ke cêniya xo, seweta dey (pozena) vırazena. Phonc deqey ra têpa Muzur, dest de hewla lewê Ağayê xo de vejino.

Qelfe: III

Cêr de, çıyo ke amo vatene, Dewa Pile de vêrdê ra.
Muzur, peroz, seveta miyu ditene, suriye ano dewe. Sono lewê Xatuna çêyi, vano:
“Xatuni, Ağayê mı zaf wazeno ke hewla buro”
Xatune, “rınd hama Ağayê to nıka yita ra zaf dırüyo” vana.
Muzur, “thawa nêbeno, to hewla poze, ez Ağayê xo rê bonu.”
Xatune, xo xo de vana: “Hini aseno ke, şüanê ma wazeno hewla buro. Thawa nêbeno, wo suriya ma rê rınd nia dano. Ezı ki dey rê hewla poji.”
Peydena, hewla kerde hazıre, kerde zu tase, dê Muzuri. Eve huyayis vake:
“Naê bere Ağayê xo rê.”

Muzuri, hewla gurete, werte ra bivindi. Satê ra tê pa bêtase pêyser ama. Xatune vato: “Muzur, tase kuya (kotiya)?” Muzuri, cav do: “Ağayê mı ke pêyser ama, tase tey ano.”

Qelfe: IV

Ali Heyder Ağa -hac ra- peyser yeno. Sarê Dewa Pile, wazeno ke şêro Ali Heyder Ağayi bivino u destê diyê ke niştê cayanê bimbareku ra, yinu paçi kero. Çike çıyo nianen, hetê miletanê cori (roz vejıyau) de adeto. Hama Ali Heyder Ağayi, sıxletıye ke amê nejdi, destê xo nêverdayi kes paçi kero u nia vat: “Hacıyo xas, şüanê mı Muzuro. Şêrê, destê di paçi kerê.”

Naê serê sıxletıye, seveta Muzuri saê kerdene, peyser şıyê dewe. A sate de Muzur, seveta Ağayê xo dest de qavê sîtê teji, dewa ra vejıyene. Muzur sas bi, çıke sıxletıye bıyene nejdi, amênê ra ser. Muzur, peyser cêra ra, ko ro şı. Sıxletıya ke wazena destê Muzuri paçi kero, deyi dıma şıye. Muzur ke vost, qavi ra sıt çarç bi, cao ke dılapê sıtı çarçê serê kemeru bıyê, wuzau ra ağwe voz dana. Muzur, qefeliyana xo ra hurênda xo de nişt ro u peydena ki tereqiya (werte ra bi vindi).

Daasê se serrê ra têpa zu Saê Persi (İrani) ni çımanê jiargıyu jıare keno. Sata ke Muzur Bava bıyo vindi, qavo ke lewê de bıyo, seveta deyi, wuzau dano kımıtene. Sayi, na kımıtene de qav di u guret tey berd. No qav, Muza Tehrani³ de ro.

L. Moly Molyneux Seel, A Journey In Dersim, The Geographical Journal C.XLIV Londara, 1914

Çıme: Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında DERSİM, Dr. Suat Akgül, Yaba, 2.Bsk

*Na sanıke namê Muzur Bavayi ra vajına u nas bena. Coka mı namê “Sanıka Muzur Bavayi” ra nusnê. Zonê ma de qesê “efsane”yi nêzanino. Tayê “efsana” vanê, na ki bena? Efsana, Farski ra yena. Sanıke, zonê ma de bıngê xo esto.

1. Topuzu: Dewa Topuze de nisenê ro. Dewa Topuzê ra Tırki de “Topuzlu” vanê. Topuze, nejdiyê Zeranige (Yeşilyazı) de ra. Topuzu, pêra de Phezgewrana. Phezgewru, zu pêra Khewana. Khewu, aşıra pıla.

2. Seydesen ya ki Sey Heseni rê, Tırki de ‘Seyit Hasan’ vajino.

3. Na vatena L. M. Seeli rasta, rastê niya, kes nêzaneno.

.....4.....

Munzur Baba Efsanesi Üzerine

Önsöz

İngiliz Yüzbaşı L. Molyneux Seel, 1911 yılının Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında Dersim’de yaklaşık iki ay kadar süren kapsamlı bir seyahatte bulunur. Dersim ile ilgili olarak oldukça ayrıntılı bilgiler edinir ve bunları 1914 yılında Londra’da “A Journey In Dersim” adı altında, “The Geographical Journal” de yayınlar. “Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında DERSİM” adlı bir kitap bastıran Dr. Suat Akgül, kitabının bir bölümüne de bu makaleyi çevirerek yerleştirmiştir. Çeviride Dr. Nevzat ADİL’in “büyük yardımını” gördüğünü belirtmektedir. Cümleler, genelde bozuk kurulmuş olup akıcı değildir. Ama yine de çeviricisini bağlar anlayışıyla her hangi bir düzeltmede bulunmadan, kitabın 98-99. sayfaları arasında bulunan Türkçe versiyonu buraya aynen aktarıyorum. Ayrıca efsanenin bu çevirisinin, S. Cengiz’in “Kırmanclar, Kızılbaşlar ve Zazalar” adlı derlemesindeki çeviri ile esasta çakıştığı da söylenebilir.

L. Molyneux Seel, bu makaleyi kim ya da kimlerden dinlemiştir? Ne yazık ki, L. Molyneux Seel, kaynak vermemektedir. Ama O’nun dinlediği ve kaydettiği bu versiyonu, kendi diline ve yazım tekniğine uyarlayarak yeniden biçimlendirdiği söylenebilir. 1911 yılında kaydedilen ve 1914 yılında yayınlanan bu versiyonun, “ilk yazılı versiyon” olduğu söylenebilir kanısındayım. Efsanenin, sözlü olarak anlatımının çok daha eskilere dayandığını biliyoruz ama yazılı biçimleri mevcut değildi. Bu bakımdan Munzur Efsanesi’nin, L. Molyneux Seel tarafından yazılmış bu versiyonunun tarihsel bir değere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Munzur Baba Efsanesi’nin farklı anlatım şekillerinin veya versiyonlarının olduğunu biliyoruz. Bunlardan bazıları (son yıllarda) kayıtlara geçirilmiştir. Bir çoğu birbirinden kopye edilmesine rağmen, birbirini tutmuyorlar, değiştirilmişlerdir. Bir çoğunun da kaynakları, kaynak kişileri belli değildir veya belirtilmemiştir. Bu durum bir “bilgi kirliliği”ne ve bu kirliliğe dayanan gereksiz ve anlamsız tartışmalara da neden olmuştur. Umarım, bu yazı ile beraber yayınlanan versiyon bu tip tartışmalara da katkı sunar.

Efsaneyi dikkatle okuduğumuzda şunları görüyoruz:

Muzur, her hangi bir çoban değil Topuzanlı aşiretinin ağası Şeyh Hasan’ın oğludur. Babasının kendisini “izlediğini” görünce kızar gider, Ali Haydar

Ağa'nın yanına ve Büyükköy'de çobanlık yapar. Ali Haydar Ağa Kerbela'da iken, kendisine hevla götürür ve geri döner. Bu durum ancak Ali haydar Ağa döndükten sonra anlaşılır. Bu "keramet" in ortaya çıkması üzerine Muzur, kalabalıktan kaçır ve "sır" olur.

Munzur Efsanesinin bu varyantı ile Düzgün (Duzgın) Baba efsanesi arasında bir benzerlik, bir paralellik olduğu hemen göze çarpmaktadır. Duzgın Bava (Düzgün Baba) efsanesinde Duzgın, babasının kendisini izlemesi neticesinde farkına vardığı "keramet" i yüzünden "sır" olurken, Munzur efsanesinde Muzur, babasının değil, ağasının "kerameti" ni ifşa etmesi üzerine "sır" olur.

Munzur baba efsanesinde geçen Topuzan (Topuze) ve Büyükköy (Dewa Pile), Munzur Gözelerine yakın iki köydür, yani gerçekte varlar. Aynı şekilde Şeyh Hasan ve oğlu Muzur ile Ali Haydar Ağa, efsanevi şahsiyetler olabilir ama efsanede yerleştirilmiş ve bu yanı ile gerçek kişiler olarak sunulmuştur. Oysa Düzgün Baba efsanesinde, Düzgün de, babası veya amcası olarak sunulan Kureyş (Khures) de gerçek kişiliklerden ziyade efsanevi ya da hayalidirler.

Kerbela Ziyareti ve hac olayı:

Efsane dikkatle okunduğunda , görülecektir ki, L. Molyneux Seel'in yazımında "hac" olarak kast edilen yer, Kabe değil, Kerbela'dır). "Ertesi yıl Ali Haydar Muzur'daki evinden ayrılarak kutsal bir ziyaret için Kerbela'ya gitti." (2.Bölüm). "Ali Haydar Ağa Hac'dan döndükten sonra" (4.Bölüm). Bazıları, efsanede geçen "hac" teriminden kalkarak, Dersimlileri "hacı" yaptılar ve bunu da "Kabe Hacılığı" yani "Müslüman hacı"lık ile sınırladılar. Oysa Arapça bir kelime olan "hac", kutsal kabul edilen yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında "ziyaret edilmesi" anlamına gelir. Bu Müslümanlarca Mekke şehrindeki Kabe iken, Aleviler ve Şiiler için ise Kerbela'daki İmam Hüseyin türbesinin tavaf edilmesi, Hıristiyanlar için, Hıristiyan "kutsal" yerlerinin ziyaret edilmesidir. Bir Dersimli için Kerbela'nın ziyaret edilmesi, büyük bir onur ve gurur meselesidir.

Yazar L. Molyneux Seel, efsanenin sonuna eklediği bir paragrafta, bir kaç asır sonra İran Şahlarından birinin ziyaret amacıyla kutsal pınarlara geldiğini, Muzur Baba ile beraber kaybolan kabı bulmak için kazılar yaptığını, sonunda kabı bularak beraber götürdüğünü belirttikten sonra, "bu kap Tahran müzesinde bulunmaktadır" diye eklemektedir. Bunun doğruluğu ispata muhtaçtır. Çünkü yazar bu konuda hiç bir ip ucu vermemektedir. Bu da ayrı bir efsanenin konusu olabilir.

M. Tornêgeyali

.....6.....

MUNZUR BABA EFSANESİ *

L. Molyneux Seel

1. Bölüm

Topuzanlı¹ aşiretinin Şeyh Hasan isminde itibarlı bir ağası vardı. Bunun da Muzur² adında bir oğlu vardı. Muzur babasının koyunlarına bakıyordu. Kışın, dağlar karla kaplı olduğu zaman bile Muzur, babasının yasaklamasına rağmen sürüyü dağa götürürdü. Koyunlar devamlı karınları iyice doymuş olarak geri dönerlerdi. Muzur'un babası bir gün merakını gidermek için oğlunu takip etti. Gördüğü manzara şöyleydi: Muzur dağa çıktığında karla kaplı ağaçlara sopasıyla vurmakta, düşen yaprakları da koyunlar yemekteydi. Muzur babasının kendisini izlediğinin farkına vardı ve kızgınlıkla koyunları da bırakıp ortadan kayboldu.

2. Bölüm

Muzur babasından ayrıldığında Ali Haydar Ağa ile birlikte Büyük Köyde³ çoban olmaya gitti. Ertesi yıl Ali Haydar Muzur'daki evinden ayrılarak kutsal bir ziyaret için Kербela'ya gitti. Oradayken bir gün canı, hanımının onun için evde yaptığı helvalardan istedi. Beş dakika sonra Muzur büyük bir tabak helva ile efendisinin önünde ortaya çıkıverdi.

3. Bölüm

Aşağıda sözü edilenler Büyük Köy'de olanlardır. Muzur bir gün ortası sürüyü sağlamak amacıyla köye döndü. Muzur evin hanımına yaklaştığında şöyle dedi:

“Hanımefendi, benim efendim helva yemeyi çok istiyor.”

Evin hanımı, “İyi güzel de senin efendin şimdi buradan çok uzaklarda” dedi.

Muzur, “Önemli değil, sen helvayı yap, onu ben efendime götürürüm.”

Evin hanımı kendi kendine, “Anlaşılan bizim çoban helve yemek istiyor. Mühim değil, o bizim sürüye iyi bakıyor. Ben de ona helva yapayım.”

Sonra helvayı hazırladı, bir tabağa koyarak Muzur’a verdi ve gülerek,

“Onu efendine götür” dedi.

Muzur, helvayı aldive birden kayboldu. Kısa bir süre sonra da tabaksız geri döndü.

Evin hanımı, “Muzur, tabak nerede?” dedi. Muzur cevap verdi:

“Efendim döndüğünde tabağı getirecek.”

4. Bölüm

Doğu geleneğinin bir unsuru olarak, Ali Haydar Ağa Hac’dan döndükten sonra Büyük Köy’ün sakinleri Ali Haydar ağa ile görüşmek ve kutsal yerlere değmiş ellerini öpmek için onu karşılamaya gittiler. Fakat Ali Haydar, kalabalık kendisine yaklaştığında elini öpmelerine müsaade etmeyerek şöyle dedi:

“Gerçek Hacı çobanım Muzur’dur. Gidin, onun elini öpün.”

Kalabalık bunun üzerine Muzur’u aramak için köye geri döndü. O sırada Muzur elinde efendisi için bir kap taze süt ile köyden çıkıyordu. Muzur, kalabalığın kendi üzerine doğru geldiğini görünce şaşırıldı. Geri dönerek dağlara doğru kaçtı. Elini öpmek isteyen kalabalık onun peşinden gitti. Koşarken elinde tuttuğu kaptaki süt döküldü ve her bir damla sütün düştüğü yerdeki taşlardan sular fıskırdı. Muzur yorgunluktan olduğu yere oturdu ve daha sonra da kayboldu.

Bir kaç asır sonra Pers Şahlarından biri bu kutsal pınarlara ziyarey amacıyla geldi. Munzur Baba kaybolduğunda onunla birlikte bulunan kabı bulmak için bazı kazılar yaptı. Şah bu kazıda başarılı oldu. Bu süt kabını alarak beraberinde götürdü. Bu kap Tahran müzesinde bulunmaktadır.

L. Molyneux Seel, A Journey In Dersim, The Geographical Journal C.XLIV
Londara, 1914

Kaynak: Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında DERSİM, Dr. Suat Akgül,
Yaba, 2.Bsk.

* Efsane'nin başlığı tarafımdan konulmuştur. Türkçe çeviri Dr. Suat Akgül'e
aittir.

1.Topuzanlı aşireti: "Topuzan"ların aşiret olduğu iddiası tartışmalıdır ama Zazacası "Topuzu" olan "Topuzan" adlı bir "kabile" vardır. Zazaca'da, aşiretin bir kolu anlamında kabileyeye "pêre" denir. Topuzanlar (Topuzu), Zazacası "Topuze" olan Topuzlu köyünde yaşamaktadırlar. Bu köy, Ovacık'a bağlı, eski adı Zeranik ve Zazacası Zeranige olan Yeşilyazı nahiyesi bölgesindedir. Geleneğe göre, Topuzanlar'ın, Pezgevrانların (Phezgewru) bir kolu veya kabilesi (pêre) olduğu kabul ediliyor. Pezgevrان (Phezgewru) bir aşiret midir yoksa Kevan (Khewu) aşiretinin bir kolu veya kabilesi midir? Her iki ihtimal de mümkündür ama geleneğe göre Pezgevrانlar (Phezgewru) Kevan (Khewu) aşiretinin bir kolu (pêre) yani kabilesidir. Bu durumda Topuzanlar (Topuzu), Kevan (Khewu) aşiretinin, Pezgevrان (Phezgewru) kabilesinin (pêre) bir alt koludurlar. Ama her halükarda 1900'lü yıllarda bile "bağımsız" olarak var olduğu anlaşılmaktadır.

2.Muzur: L. Molyneux Seel, yazım şekli olarak "Muzur" biçimini kullanmıştır. Bu yazım biçimi, otantik (yöresel) ve orijinal (Zazaca) telaffuza uygun düşmektedir. "Muzır" şeklinde telaffuz edenler veya yazanlar varsa da, ben "Muzur" biçimini tercih ediyorum ve Zazaca (Kırmanciki) konuşup yazanlara bu biçimi kullanmalarını tavsiye ediyorum.

3. Büyük Köy: Kitapta geçen bu yazım şekline nazaran, Türkçe yazım kurallarına göre bunun bileşik olarak "Büyükköy" şeklinde yazılması gerekiyor. Büyükköy'ün orijinal, yöresel Zazaca adı "Dewa Pile"dir. Büyükköy (Dewa Pile) Dersim'in (Dêsım) Ovacık (Pulur) ilçesine bağlı, Bilgeç (Bilgês) dağı eteklerinde bir orman köyüdür.